

PANAIT ISTRATI ȘI SPOVEDANIA LUI

Dr. N. Stănicel

Prin biografia și opera sa, Panait Istrati face parte din categoria personalităților deosebite ale secolului XX.

Scriitor autodidact, vagabond de geniu, cum l-au numit unii și luptător pe tărâm social, ne oferă prin viața și opera lui un univers fascinant.

Ca simpatizant al omului care a fost Panait Istrati și al operei sale, voi căuta să prezint unele aspecte întâlnite în biografia sa, dar și în lucrarea *Sposedania pentru învinși* mai puțin cunoscută, deoarece a fost interzisă timp de aproape o jumătate de secol. De ce? Veți afla pe parcursul acestei expunerii.

Ea a fost reeditată prima oară, imediat după revoluție, în 1990, la Editura Dacia.

Panait Istrati a venit pe lume în 1884, într-o mahala a Brăilei, ca fiu nelegitim al unei tinere țărănci sosită din satul Baldovinești, la Brăila pentru a-și câștiga existența muncind ca spălătoareasă în casele celor înstăriți.

Pe tatăl său, un grec care se ocupa cu contrabanda de tutun, nu l-a cunoscut, căci n-avea decât nouă luni, când acesta a murit la Atena, bolnav de tuberculoză.

Copilăria și-a petrecut-o la Baldovinești, sub oblăduirea bunicii și a unchilor săi, care mai târziu au devenit personaje în romanele sale. Va purta numele mamei sale, de Istrati.

Credincios categoriei sociale din care făcea parte, este atras de lupta muncitorilor din portul Brăila, pentru o viață mai bună. Devine socialist, însă altfel decât majoritatea tovarășilor săi.

În 1906, începe să publice unele articole în *România muncitoare* și tot în acest an, începe etapa vagabondajului său, care va dura timp de nouă ani, prin Orientul Apropiat.

În 1908, Panait Istrati este obligat să se interneze pentru prima oară la Spitalul Filaret din București, doborât de tuberculoza care făcea ravagii la începutul secolului. Prietenul și tovarășul său de luptă revoluționară Ștefan Ghiorghiu pe care l-a iubit și apreciat pentru calitățile sale sufletești, a murit răpus de aceeași boală. De acum boala îl va însoți ca un blestem, tot restul vieții, până când îl va doborî în 1935, la numai 51 de ani. Dar a iubit prea mult viața și oamenii încât să se dea bătut cu ușurință. Totuși, a fost și un moment când disperarea l-a învins. Pe când se afla la Nissa în plină sărăcie, a încercat să se sinucidă în Parcul Albert

din acest oraș. Într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland, dar care i-a ajuns acestuia prin intermediul ziarului *L'Humanitei* spune: *Sătul de cei 25 de ani de luptă cu viața, încerc să mă omor*. Internat în Spitalul Saint-Roch și tratat, îl părăsește vindecat.

Ca fotograf ambulant pe Promenade des Anglais este prins, amendat și închis de câteva ori.

Panait Istrati, a fost un autodidact. N-a absolvit decât patru clase primare, în ciuda inteligenței sale. Ne-a mărturisit că nu i-a plăcut școala și că a fost un copil rău și un școlar mediocru. A citit mult însă, cu o pasiune ieșită din comun, încă de la vârsta de zece ani, pe când fugea de la școală.

Când era băiat de prăvălie, se ascundea în pivniță sau în magazie, citind la lumina unei lumânări, ascuns sub o umbrelă, peste care își arunca surtucul, pentru a nu fi văzut de nimeni. La vârsta de 18 ani citise aproape tot ce apăruse în original sau traducere, în literatura română. Își hrănise sufletul, cu capodoperele literaturii universale. Tolstoi, Dostoievski, Balzac, Victor Hugo și alți mari scriitori, l-au învățat tot ce are mai nobil sufletul omenesc dar și infernul acestuia. Prin lectură, a ajuns să cunoască și *socialismul* cu convingerea că dacă acesta nu coboară din minte în inimă, poate deveni odios. Când mai târziu, a constatat acest mare adevăr, nu s-a sfiit să-l spună cu curaj în gura mare, pentru ca tot proletariatul lumii să-l cunoască.

Aflase de la Balzac că lumea se întinde de la brută la sfânt trecând prin om. Totuși el a iubit omul așa cum este, căutând să-l înțeleagă, deși în ultimii ani ai vieții, l-a dezamăgit.

Panait Istrati a aparținut literaturii franceze, căci și-a scris opera în limba pe care a învățat-o târziu, cu ajutorul dicționarului, pe când se afla în Elveția, dar în egală măsură el aparține și literaturii române, deși inițial unii confrăți i-au contestat această apartenență. Însuși scriitorul afirma: *Înainte de a fi prozator francez, eu am fost prozator român*.

Dar cât de frumos ne spune Panait Istrati în mărturisirile sale, felul în care Romain Rolland, l-a îndemnat să-și descătușeze talentul, scriindu-și opera. Dar marile romancier, îl cunoștea prea bine, ca să nu-l caracterizeze astfel:

Ceea ce i-a lipsit mai mult, a fost o metodă de muncă. Dacă s-ar fi supus cerințelor unei discipline,

ar fi putut crea o operă grandioasă, de vreme ce a fost străbătută de scânteieri de geniu. Dar născut boem, a rămas toată viața astfel, atât în cuget și în simțire. N-a trădat pe nimeni. Pe nedrept i s-a lipit o etichetă, obligându-l a-l vedea numai sub un singur aspect.

Romain Rolland, mi-a cerut, spune el, să scriu într-o limbă pe care o ignoram complet, până la vârsta de 30 de ani, o limbă în care abia băjbâiam de câțiva ani și ale cărei legi nu le-am învățat niciodată. Dintr-o dată am fost azvârlit într-o lume de cugetare, și de acțiune. Din noianul existenței omeneste, cu un singur salt m-am pomenit stând de vorbă de la egal la egal, deseori într-o înălțătoare intimitate cu unele din acele rare exemplare umane, către care venerația oamenilor se îndreaptă. Atunci, pentru o clipă am simțit mâna providenței ștergându-mi sudoarea de pe frunte. Acum era momentul, să dovedesc celor însetați de bine, de frumos, de dreptate, dacă sunt om, sau un simplu parvenit.

Dar făcând-o, Panait Istrati, după ce a publicat *Spovedania pentru învinși* în 1929 la întoarcerea sa din Uniunea Sovietică, unde văzuse, ceea ce nu trebuia spus cu voce tare, lumii întregi. El care punea adevărul deasupra oricărui crez, a făcut-o, dar s-a trezit dintr-odată despărțit de toată lumea, chiar și de cei mai nobili prieteni ai săi, chiar și de Romain Rolland, căruia îi datora noua lui viață. Marele romancier îl descoperise și-l propulsase pe traiectoria propriului său destin, atunci când i-a prefațat primul său roman *Kira-Kiralina* recomandându-l cititorilor, ca pe un nou Maxim Gorki al balcanilor.

Prin opera sa tradusă în 27 de limbi, Panait Istrati făcea cunoscută întregii lumi, existența la Gurile Dunării a unor ținuturi fermecătoare, locuite de oameni cu un trai modest și cu probleme sociale nerezolvate, dar cu o noblețe sufletească deosebită.

Academicianul Andre Stil scria într-un documentar eseu că:

Nimic nu s-a scris mai frumos asupra mizeriei omeneste, asupra adevărului oamenilor săraci, asupra demnității și cerbiei lor. Această luptă pentru viață, împotriva vieții, ar putea să fie și lupta om la om, pentru om.

Întreg progresul uman, spune Panait Istrati se datorește unei infime minorități a omenirii, care a produs tot ce vedem. Restul este *puhoiul* care se lasă târât, sau bagă bețe în roate. Și el a făcut parte din acest puhoi, până în ziua, când o mână care nu dă greș, l-a smuls din nisipurile vieții. Aluzia este făcută la adresa lui Romain Rolland. Dar oare ce-l lega pe Panait Istrati de marele romancier? În primul rând faptul că, ambii aveau idei politice de stânga. Apoi împreună erau niște înfocați admiratori ai revoluției ruse, iar în anul 1927

nu întâmplător Romain Rolland era președintele Asociației *Les amis de l'URSS*, iar Panait Istrati, vicepreședinte. Asociația avea la acea dată în jur de 50.000 de membri. Între cei doi scriitori s-a creat o legătură puternică. În cele 95 de scrisori trimise de Romain Rolland lui Panait Istrati, se află esența colaborării lor. Ar fi desigur interesante și scrisorile lui Panait Istrati trimise lui Romain Rolland, care s-au aflat însă în posesia văduvei acestuia. Dar cine a fost de fapt soția lui Romain Rolland? Mă simt obligat să fac unele precizări pe care le consider interesante din punct de vedere istoric, în legătură cu acest subiect. Datele pe care le voi prezenta sunt oarecum șocante și au fost cunoscute după căderea comunismului în Uniunea Sovietică, deci după 1991. Au fost prezentate în lucrarea intitulată *Sfârșitul inocenței*, cu subtitlul *Intellectualii din Occident și tentația stalinistă/30 de ani de război secret* a autorului Stephen Koch, apărută în Editura Albatros, 1997.

Scriitoarea și istoricul rus Nina Berberova scrie cu o autoritate de necontestat despre o serie de agenți sau aproape agenți femei, pe care numește Doamnele Kremlinului. Este vorba despre femei care au devenit persoane influente în viața intelectuală europeană și americană, în parte pe cont propriu, dar mai presus de toate, datorită bărbaților din viața lor. Bărbații erau de cele mai multe ori, scriitori celebri *purători de cuvânt pentru occident*. În același timp consoartele lor în care ei se încredeau cel mai mult erau dirijate de serviciile secrete sovietice. În fruntea acestei liste se găseau două membre ale micii aristocrații ruse: baroana Moura Budberg, care a fost amanta lui Maxim Gorki și a lui H.G. Welles și prințesa Maria Pavlova Koudachova. Informațiile despre prințesa Koudachova sunt mult mai sigure. Ea a fost mai întâi secretara și mai apoi amanta, soția, iar în cele din urmă văduva celebrului romancier pacifist Romain Rolland. Maria Pavlova Koudachova a fost un agent aflat sub controlul direct al serviciilor secrete sovietice. S-a infiltrat în toate planurile existenței lui Romain Rolland dirijându-l pe acesta în folosul serviciilor secrete. A fost un efort încununat cu un succes remarcabil.

Atunci când prințesa s-a căsătorit cu Romain Rolland, ea ajunsese să domine orice mișcare publică a autorului, lucru pe care a continuat să-l facă până în ziua morții lui după care a devenit administratorul arhivelor sale. Din nefericire Romain Rolland era o persoană destul de infatuată, ușor de manipulat și speriat.

Din cele relatate mai sus reiese clar motivele pentru care scrisorile lui Panait Istrati n-au devenit publice după moartea lui Romain Rolland.

În 1916 Panait Istrati pleacă în Elveția, unde rămâne timp de trei ani, dar din nou se îmbolnăvește și stă internat în Spitalul Popular din localitatea

Leysin-Village. Aici lucrează ca zugrav, muncitor la terasamente și la Fabrica de muniții din Geneva. Mizeria și boala îl urmăresc mereu. Citind opera lui Romain Rolland, își propune să-l cunoască pe acest minunat scriitor pacifist.

În 1920 părăsește Elveția, plecând la Paris și de acolo la Nissa. În 1922 se întâlnește cu Romain Rolland la vila acestuia din Villeneuve. În 1923 îl întâlnim la Nissa ca fotograf. Tot în acest an revista *Europe* îi publică romanul *Kira-Kiralina*.

Este interesantă aprecierea făcută de Panait Istrati, socialismului, căci ne va ajuta să înțelegem mai bine lucrarea *Spovedania pentru învinși*.

Voi reda textual cele spuse în acest sens: Despre socialism nu citisem încă nimic, dar în urma unor mișcări muncitorești în portul Brăila, auzisem că el înseamnă dreptate pentru cei obidiți și văzusem un om omorât în bătaie la poliție, fiindcă fusese socialist. Puțin după aceea am asistat la câteva întruniri socialiste și am înțeles că socialismul cuprinde în sânul său, toate virtuțile pe care în zadar le căutăm în faptele slujitorilor lui Dumnezeu: dreptatea, bunătatea, cinstea, cumpătarea, cultul frumosului și mai presus de orice, o adevărată înfrățire, cu cel învins de viață. Iată, cum avea să fie de acum încolo noua mea religie, singurul meu Dumnezeu, năzuința spre dezrobire a omului îngenunchiat, de om. Aveam să-mi răzbun mama umilită și clasa din care mă trăgeam, deși această clasă, nu era alta, decât mahalaua mea bârfitoare, pe care o disprețuiam.

La 20 de ani, eram complet format în chipul acesta. Lumea socialistă însăși pe care o cunoșteam din ce în ce mai bine, îmi dovedea că nu toți cei care reclamă dreptatea, sunt capabili să fie drepti. Chiar și acolo, numai o mică elită, simțea și gândea ca mine. Cât despre cultul frumosului care este o altă latură a dragostei, nu ajungea până la ei, decât prea puține individualități; imensa majoritate îl caricaturiza. Gloria omului care cultivă binele și frumosul, chiar și marii reprezentanți ai religiilor, își uneau uneori glasul la acest imn, ceea ce mă mișca profund și mă ajuta să nu cred cu totul, la păcatul acestor luptători pentru dreptate, care excludeau cu desăvârșire *biserica* din sânul năzuințelor, spre un mai bine pământesc. Îmi era peste putință să cred că puterea întunericului e mai mare decât a luminii, că binele ar putea să iasă învins din lupta cu răul.

Nevoia mea de a iubi viața, de a mă înfuria, mi-a tulburat totdeauna echilibrul militantului revoluționar, al cărui pedestal era *ura veșnică*. Am încercat, dar n-am reușit să devin un militant. Soclul meu era *sentimentalismul*.

Vorbind de activitatea mea, Rakovski a spus la tribuna Congresului Socialist Român din 1912, că

sentimentalismul este o primejdie pentru mișcarea revoluționară.

Am aderat la socialism, nu din cauza unor argumente teoretice sau practice, ci din dragostea mea pentru viață, pe care o voiesc mai frumoasă, mai omenoasă. Am aderat, nu ca să cer mărirea salariului și puțin mai multă libertate, ci pentru a-i reclama dreptul omului, de a dispune de soarta lui. Îmi este imposibil să urăsc mai mult decât am dreptul.

Iată din ce-i alcătuită credința mea revoluționară, numai din sentimente, comoară, comoara sufletească ce-și află cea mai frumoasă expresie în prietenie. Singură, prietenia poate revoluționa lumea, viața.

Ar fi interesant de știu cum a primit Panait Istrati lozinca lui Lenin, care spunea că revoluționarului îi sunt permise otrava, cnutul și ștreangul, sau lozinca lui Stalin, care spunea că revoluția are nevoie de sânge, de cât mai mult sânge, sau a fanaticului Felix Dzerjinski, cel care a înființat CEKA (poliția secretă), făcând din ea principalul instrument al justiției revoluționare, care spunea că teroarea este sfântă și că orice moarte este justificată dacă servește cauza revoluției. E greu de crezut că Panait Istrati, ar fi fost de acord cu aceste lozinci, altfel n-ar fi fost atât de necruțător, cu tot ce văzuse în Uniunea Sovietică, în epoca stalinistă, pe care o vizitase, parcurgând această imensă țară de la Oceanul Înghețat de Nord și până în Crimeia, într-un timp atât de îndelungat. Sufletul lui Panait Istrati, nu putea fi de acord cu nici un fel de cruzime sau nedreptate.

La 15 octombrie 1927, Panait Istrati pleacă la Moscova ca membru al delegației franceze ce urma să participe la cea de-a zecea aniversare a revoluției bolșevice din 1917. În acea perioadă se publicase deja romanul său *Kira-Kiralina* în Uniunea Sovietică, urmând ca să se toarne și un film cu acest subiect.

La 30 octombrie ajunge la Moscova; face o declarație pentru ziarul *Pravda*, entuziastă pentru moment, dar care nu se va realiza niciodată și anume că va părăsi Occidentul și se va stabili în Uniunea Sovietică.

Asistă la marea paradă din Piața Roșie împreună cu delegația din care făcea parte. În noiembrie 1927 se întâlnește cu Nikos Kazantzakis, scriitor grec, cu care a devenit prieten și vor colinda împreună timp de 16 luni în toată Uniunea Sovietică.

În mai 1928 se întâlnește cu maxim Gorki, dar rămâne deziluzionat în urma acestei întâlniri, de felul cum acesta n-a dorit să discute cu el, decât banalități.

Se întoarce la Paris la 15 februarie 1929.

Dezamăgit profund, începe un dialog epistolar cu Romain Rolland, trimițându-i totodată și cele două scrisori adresate GPU-ului. De data aceasta Romain Rolland este mult mai prudent în sfaturile pe care le trimite prietenului său, spunându-i acestuia, că-i apre-

ciază curajul de a spune adevărul, dar îl sfătuiește să nu publice nimic din cele constatate și să nu se afunde în politică. Dar Panait Istrati îi răspunde:

Știu că trebuie să scriu cartea. Nu mai cred în nici un crez. Nu mai vreau să ascult ce spus oamenii, ci să privesc ce fac ei.

Dar nimic nu-l poate opri. Se așterne pe scris și la 20 mai 1929 manuscrisul cărții *Spovedanie pentru învinși*, era bun de tipar.

Îi scrie apoi lui Romain Rolland:

Prietene, mi-am vărsat năduful; va fi o petardă teribilă ce va răsună în toată Europa după cum și titlul o afirmă, Foc și Flacăra.

La începutul lunii iunie, se duce la Ville-neuve unde întâlnindu-se cu Romain Rolland îi citește manuscrisul. Ascultându-l, acesta este înspăimântat.

La 1 octombrie 1929, Panait Istrati publică în *La Nouvelle Française* întreg episodul *Afacerea Rusakov* sau URSS-ul de azi.

Romain Rolland ripostează spunând:

Nimic din tot ce s-a scris de zece ani încoace, împotriva Uniunii Sovietice din partea dușmanilor înrăiți, nu i-a făcut atâtă rău, cât îi vor face aceste pagini. Doresc ca pe viitor, să nu te mai ocupi niciodată de politică. Nu ești făcut pentru ea.

Dezamăgit Panait Istrati conchide:

Nu-ți voi ascunde mirarea mea, de a te vedea un sovietic atât de oficial.

Cartea *Spovedania pentru învinși* a apărut în librăriile din Franța la 15 octombrie 1929 la Editura Rieder în colecția *Temoines*.

Atunci a început o campanie furibundă în toată presa de stânga din Occident la inițiativa Partidului Comunist Francez. În ziarul *L'Humanité* s-au publicat toate articolele care-l denigrau pe Panait Istrati, cu scopul de a-l asasina moral. Scriitorul Henri Barbusse era vârful de lance, al acestei campanii.

Panait Istrati știind că adevărul spus va fi pedepsit, și-a asumat totuși acest risc, dezvăluind printre primii, opiniei publice mondiale, tarele care rodeau dictatura comunistă, pusă în slujba unei nomenclaturi care trăia în belșug, în timp ce poporul era asuprit, înfometat și exploatat. Cei care au trăit în dictatura comunistă, cunosc rolul nefast al acestei nomenclaturi.

Tovarășii lui Panait Istrati, pentru moment l-au considerat trădător. Târziu însă toți cei care l-au atacat, au fost nevoiți să-și revizuiască părerile.

Ernst Benz spune recitind:

Spovedania pentru învinși: este un gest de mare curaj și de sinceritate ieșit din comun, un strigăt de sfidare, ce și-a avut răsunetul. Această carte, marchează splendid ruptura sa cu viața de până acum, cu frații de luptă și de clasă, cu credințele sale cele mai scumpe, cu speranțele sale cele mai deznădăjduite.

Charles Chautemps:

Pentru ce a avut Istrati atâția dușmani atât la stânga, cât și la dreapta? Fiindcă el n-a fost un om de partid zăvorât într-o anumită justiție. El a fost partizanul singurei justiții valabile, aceea pe deasupra barierelor sociale și politice.

Roger Noel Mayer:

Oare n-avea dreptul acest român, să se atingă de legenda stalinismului, de a fi primul care să ne arate adevărata față a dictatorului? El a fost toată viața un om liber. Rușine, celor care încercau să-i murdărească memoria!

Figaro Litteraire din 10-16 februarie 1969: Fiind acuzat că ar fi fost fascist, pentru faptul că a publicat în revista de dreapta *Cruciada Românișmului*, A. Oprea, precizează:

Panait Istrati a publicat în această revistă 12 articole, situându-se pe o poziție netă, împotriva fascismului și stalinismului, subliniind că marele scriitor, a rămas până la moarte „Omul care nu aderă la nimic“.

Reproducem din Cartea *Spovedania pentru învinși*, unele pasaje interesante, întocmai cum le-a exprimat autorul. Voi începe cu această afirmație definitorie pentru titlul cărții:

Învinși sunt toți oamenii, care se află către afârșitul vieții în dezacord sentimental, cu cei mai buni semeni de-ai lor. Sunt unul dintre acești învinși. Este aici vorba de acea posibilă despărțire, care aruncă un om în afara clasei, după o întreagă viață de aspirații comune cu această clasă și cu sine însuși și care rămâne totuși credincios nevoii care l-a împins totdeauna să lupte pentru dreptate. Căci nevoia de dreptate este un sentiment, nicidecum o teorie. Toți cei care vin la revoltă prin teorie, se duc odată cu teoria, la fel cu cei care vin din cauza burții sau ambiției și care se duc pe același drum. Dimpotrivă sentimentul este forța care răscolește întreaga viață și o împarte peste tot.

Acuzând *Nomenclatura* el spune:

Clasa muncitoare nu-i vinovată, când este neștiutoare de aceea ce n-a învățat niciodată. Dar șefii ce i se impun, sunt buni de spânzurătoare, când îi este compromis viitorul.

Apariția bolșevismului, mă subjuga prin fermitate, precizia și curajul său. Am aderat de îndată, de a doua zi după revoluție, fără să țin seama că mă aflu în Elveția și că acest gest putea să mă coste scump. Bolșevismul pe care-l salutăm, se adresa clasei muncitoare prin gura lui Lenin și el nu va pieri câtă vreme vor fi revoluționari trimiși la moarte de capitalismul criminal, iar în Siberia de comuniștii exacerbați.

Din moment ce este vorba de a despărți lumea în clase, asta înseamnă, fără îndoială, că vrem să despărțim ființe diferite între ele, dar care se deosebesc, prin ce? Că unii sunt exploatați, că unii mănâncă și

alții nu? Și când o să fie asta? Ce o să faceți cu clasele voastre, când una va lua locul celeilalte, așa cum vedem întâmplându-se de mii de ani, a doua zi după revoluție și în toate zilele, numai pentru câțiva muritori? Credeți că asta înseamnă ceva pentru milenara omenire suferindă? Nu ne putem îngădui să comitem aceleași nedreptăți, pe care le-am denunțat în fața universului. Nouă bolșevicilor nu ne este îngăduit, tot ceea ce a fost taxat drept crimă și pedepsit cu moartea. Și anume: ușurința, desfătarea, confortul, nedreptatea, favorurile. Și când unul de-al nostru și le-au îngăduit, noi trebuie de îndată să-l pironim la stâlpul infamiei.

Acest chip este de fouă feluri, la fel de nefaste: moderată și fanatică. Primii aparțin social-democrației, iar ceilalți și-au găsit loc la comunism. Lepădătura care ieri era moderată, azi e fanatică; ieri bălăcin-du-se în marxism, azi în leninism, ne arăți aceeași figură stupidă; te adeverești cu totul neînduplecată, înfingându-ți ghearele adânc, în ceafa masei cu călușul în gură, sabotând astfel cea mai frumoasă operă de justiție socială. Tu asasinezi astăzi mai bine – oroare pe care analele luptelor sociale, n-au cunoscut-o niciodată. Prin foame, închisoare și adesea chiar cu un ciomag, tu asasinezi muncitorul care refuză să facă sluj înaintea puterii tale tiranice. Pot oare să te menajez, lepădătură murdară? Pe luptătorii cei bravi, tu îi exilezi, întemnițezi și-i flămânzești, în numele unei doctrine elastice, pe care numai tu pretinzi că o cunoști.

Iată ce se petrece în Rusia. Acest aparat diriguitor nu-i altul decât Partidul Comunist. Eu știu ce înseamnă un om de credință, însă mai știu că pământul nu-i plin cu ei. Omul este numai parțial vinovat. O mare parte din rușine o poartă regimul care crează condițiile în care se pot naște și dezvolta asemenea cariere.

Se află aici două milioane de comuniști, burdușiți cu doctrine, goliți de inimă și de creier, pentru care sentimentele, nu sunt decât o infirmitate burgheză și dragostea o simplă împreunare sexuală.

Oficialii au instalat conștient nedreptatea la ei acasă. Au corupt straturi vaste sociale și în special pe cei căzuți în mizerie, pentru a-și face majorități și a governa. Ca să mănânci chiar pe sponci, trebuie să fii pe linie și mai trebuie să-ți denunți tovarășul frate care refuză. Astăzi Rusia a ajuns în această mârșăvie, pe care lumea n-a cunoscut-o niciodată.

Cum vreți oare să nu blestem ziua în care maică-mea m-a adus pe lume, de vreme ce o politică neghioabă, dublată de o doctrină de neînțeles, mă desparte acum de ceea ce constituia pivotul credinței mele, și-mi acoperă fața cu un văl al apostaziei care mă nefericește. Iată fața patriei proletare. Iată dreptatea ei. Ea lovește fără milă în toți cei care

îndrăznesc să crâcnească față de linia stabilită. Siberiile gem de oameni, pe care fascismul roșu i-a folosit pentru scopurile lor murdare, aruncându-i apoi în închisori. Nu-i deloc vorba de socialism aici, ci de o teroare cu un material bun pentru un război social.

Vorbind în continuare despre nomenclatură, el spune:

Această castă ignorantă, vulgară, perversă, este alcătuită în majoritate dintr-o generație venită pe lume la începutul acestui secol. Ea nu știe și nu vrea să știe nimic despre ceea ce a făcut grandooarea și forța idealismului revoluționar rus de altă parte, astăzi obiect de muzeu, zdreanță roasă de molii. Ea nu cunoaște decât cuvintele de ordine ale unei puteri, căreia îi este de armătură. Desfășurări de steaguri – Internaționala cântată în picioare, colțuri roșii ale lui Lenin, difuzoare, imense pancarte, stambe acoperite cu fraze judecând viața, fraze confecționate pentru a înlocui ideile. GPU-ul pentru a înlocui argumentele, cenzura pentru a evita critica – un vid universal de care se servește pentru a domina.

Pentru cititorul acestor rânduri s-ar putea ca toate aceste relatări făcute de Panait Istrati în plin stalinism, să nu constituie decât o succintă trecere în revistă a unui trecut trist, nu prea îndepărtat, care nu trebuie uitat cu prea mare ușurință.

Dezgustat de campania calomnioasă dusă împotriva sa, pentru că îndrăznise să dezvăluie lumii cele văzute în Uniunea Sovietică a anilor 1927-1928, Panait Istrati se hotărăște să se reîntoarcă definitiv în România.

În legătură cu dragostea lui pentru pământul natal, el ne spune:

O fi frumos să scrii franțuzește și să ai cu tine, toată presa pariziană, dar mult mai frumos este să rămâi ceea ce te-ai născut, căci te-ai născut iubind. Pentru acest românism, am refuzat să devin cetățean francez, să primesc premii, să port Legiunea de onoare, să-mi uit limba, să nu-mi văd niciodată meleagurile copilăriei, să mă pricopsesc. Iar când după zece ani petreceți printre francezi, am considerat că trebuie să plec, am rupt-o cu Occidentul.

În 1931 este iarăși bolnav cu rănile plămânului deschise. Și totuși în 1932 efectuează un turneu prin mai multe orașe din Germania cu conferința: *Les arts et l'Umanite d'aujourd'hui*.

În iulie 1932 se retrage la Mănăstirea Neamț unde stă până în februarie 1933. Se instalează la București, dar bolnav se reinternează la Filaret.

În 1934 la Nissa este făcut membru al *Société des gens de lettres de France*.

La 10 august 1934 împlinește 50 de ani, aniversând, după cum spunea el trei evenimente: vârsta de 50 de ani, zece ani de la apariția romanului *Kira-*

Kiralina, care a însemnat și debutul său literar și trei ani de boală la pat.

Colaborează, după cum am mai spus la revista *Cruciada Româanismului*, motiv pentru care a fost pe nedrept condamnat de tovarășii săi. Într-unul din articolele publicate în această revistă, vorbește și despre *dictatură*, spunând:

Oricare ar fi ea, dictatura este un semn de bătrânețe a organismului social. Ea este sistemul care suprimă adversarului toate mijloacele în lupta pentru a și le apropia și practica singură. Dictatura se instituie nu pentru că sistemul constituțional n-ar oferi destule mijloace de a pune fierul roșu pe gangrenele sociale, ci fiindcă o mică parte a națiunii avidă de stăpânire și tot atât de nedreaptă, nu mai poate răbda în opoziție, rândul ei de a jupui majoritatea națiunii.

Panaît Istrati a mai fost acuzat pe nedrept că ar fi fost agentul Siguranței. Această acuzație a fost infirmată prin consultarea documentelor acestei instituții, care ne dovedește că din contră el s-a aflat sub o permanentă supraveghere a Siguranței.

Despre felul cum a fost receptată personalitatea lui Panaît Istrati în lumea oamenilor de cultură, s-a scris enorm. O mulțime de lucrări și articole îl prezentau așa cum el a fost. Parcurgându-le, rămâi impresionat cum fiecare i-a descoperit trăsăturile sufletești, care sunt ale unui om deosebit.

Portretul, i-a fost schițat în câteva trăsături, de cei care s-au aflat în preajma sa, astfel: slab cu aspectul unui om suferind, puțin adus de umeri, cu chipul prelung, veșnic în mișcare, în agitație, parcă ar fi fost un vârtej de idei și sentimente. Avea o privire pătrunzătoare și inteligentă, prin ochelarii cu rame negre și groase.

S-a spus despre el, că scria fără să-i pese de stil, sau gramatică, poet înăscut cu sufletul dăruit în întregime vagabondajului, revoltei, cărnii. A trăit cea mai mare parte a vieții sale, în sărăcie și mizerie și tot sărac, părăsit și descumpănit a și murit.

La moartea sa Edouard Raydon spunea:

Prin moartea lui Panaît Istrati, dispăre un vagabond de geniu, un om excepțional prin dragostea înfocată față de om. Panaît Istrati ar fi putu deveni bogat și respectat. N-a dorit-o. Opera sa nu va muri și omul va supraviețui.

Panaît Istrati a fost un altfel de luptător pentru dreptate socială, decât tovarășii săi care nu l-au înțeles, considerându-l trădător. El spunea despre *libertate* că e singurul bun pământean căruia trebuie să-i sacrificăm totul: bani, glorie, sănătate, viața și chiar propria noastră libertate.

El punea *adevărul* deasupra oricărui crez și această îndrăzneală de a arăta realitatea din Uniunea Sovietică întregii lumi, l-a costat enorm, dar el a făcut-o cu un

curaj neîntâlnit la alți tovarășii de-ai săi. Sufletul său nu putea accepta ca proletariatul întregii lumi să nu cunoască adevărul din țara care înfăptuia prima în istoria omenirii, socialismul.

Spovedania pentru învinși, fusese într-adevăr petarda teribilă care a răsunat în întreaga Europă, despre care-i vorbise lui Romain Rolland.

Panaît Istrati nu putea accepta de asemenea lozinka cinică a lui Radek, ideologul revoluției raționale, un apropiat al lui Lenin, pe care ceva mai târziu Stalin l-a lichidat și care spunea: *O minciună este legitimată de strălucirea adevărului pe care-l ascunde.*

Romain Rolland avusese dreptate atunci când în repetate rânduri îl sfătuia pe Panaît Istrati să nu se afunde în politică, el nefiind făcut pentru așa ceva, știindu-se rolul perfid al minciunii care în politică este suverană.

Impresionează strigătul de revoltă al lui Panaît Istrati atunci când spune: *Fiți blestemați politicieni și dogme care învrăjbiți oameni de aceeași credință, semănând ura în inimile oamenilor înfrățiți.*

El n-a putut deveni militant în mișcarea socialistă, sufletul său neputând accepta ura veșnică, fiind aspru criticat la Congresul Socialist Român pentru sentimentalismul său.

Panaît Istrati a condamnat în termenii cei mai duri acea nomenclatură, excrescență monstruoasă pe trupul curat al muncitorimii.

Cei mai mulți doreau pâine pentru toată lumea și nu doar promisiuni prin lozinci mincinoase și nici închisori, gulaguri sau chiar un glonț în ceafă, când nu făceau sluj în fața stăpânilor.

Dezamăgit, vechiul luptător pentru dreptate socială, s-a considerat învins pentru că cei pe care-i credea tari, sunt în stare să sacrifice totul pentru salvarea scumpei lor doctrine. el nu mai crede în nici un crez și nu mai aderă la nimic, pentru că nu mai vrea să asculte ce spun oamenii. El vrea fapte și nu simple vorbe.

Când Asociația *Prietenii lui Panaît Istrati*, din Franța a readus în actualitate *Spovedania pentru învinși*, scoțând-o din tăcere în anul 1978 prin reeditarea la prestigioasa editură Gallimard iar Partidul Comunist francez și-a făcut autocritica prin același ziar *L'Humanite* care în urmă cu patru decenii, la moartea autorului afirma atât de calomnios că Panaît Istrati a murit în pielea unui fascist, se recunoaște de fapt public, în fața întregii lumi că Panaît Istrati n-a fost un trădător, ci un vizionar. Oare n-a fost el care în aceeași carte se întreba pe bună dreptate:

Ce i se va întâmpla omenirii, în ziua când acest comunism s-ar încumeta să-i impună dreptate lui și s-o învețe cum să trăiască? Nu, nu, de o sută de ori nu; omenirea nu-i atât de ticăloasă, pentru a permite

să se mărească încă răul din ea. Și dacă clasa mea, are misiunea de a o transforma, ameliorând-o, ea nu are misiunea de a o omori. Numai comuniștii sunt cei care trebuie să trăiască pe acest pământ? Și ce facem cu muncitorii, țărani, intelectualii, zdrobitoarea majoritate omenească, care nu pricepe nimic din comunism, dar care asudă muncind? Să-i dăm afară din locuința lor? Să-i trimitem în Siberia? Să-i omorâm?

Și totuși i s-a întâmplat omenirii, ceea ce Panait ar fi vrut să nu i se întâmple.

La doar zece ani de la moartea sa, tăvălugul istoriei s-a năpustit asupra Europei Centrale și de Est, strivind cu legile absurde ale unei dogme utopice, destinul a zeci de milioane de oameni, privindu-i de libertate, pentru aproape o jumătate de secol. Acea libertate pentru care Panait Istrati spunea că merită să fie sacrificat orice, chiar și viața și acel adevăr care trebuie respectat și situat deasupra oricărui crez.

Neputința celor care credeau că pot schimba lumea nerespectând, libertatea, adevărul, bunătatea, frumosul și tot ce are mai nobil ființa umană, l-au determinat pe Panait Istrati să nu mai creadă în nici un crez, să devină omul care nu mai aderă la nimic.

Cartea *Spovedania pentru învinși* prin dezvoltările sale, a neliniștit pe cei interesați, să nu se afle adevărul.

Dar Panait Istrati, n-ar fi scris această carte fulminantă, dacă ar fi avut vreun răspuns la cele două scrisori trimise secretarului GPU-ului, după efectuarea lungii sale călătorii prin Uniunea Sovietică, prin care își exprima părerile sale spunând:

Pentru mine problema sovietică, este o dramă intimă. Sunt un revoltat înăscut și un vechi revoluționar. N-am venit în Uniune ca să caut subiecte pentru cărți, ci ca să pot vedea și să fiu folositor cauzei proletare.

Când un scriitor renunță la orice simț critic și devine clopotul dogit al unei idei, el nu mai este un om ascultat și nu mai slujește cauzei pe care crede că o apără. El o compromite.

În continuare, în aceste scrisori Panait Istrati spune că a întâlnit rele periculoase care trebuie spuse răspicat. Se referă la acea nomenclatură despre care am mai vorbit, iar el o înfierează în aceste scrisori. Mai spune în final că există o persecuție inumană a membrilor opoziției, care desigur trebuie ținută deoparte, dar nu trebuie împinși la nebunie sau sinucidere.

Nu există decât o singură soluție, spune el, de ieșire din acest impas critic:

1. Să se înceteze combaterea opoziției prin teroare
 2. Să se proclame dreptul de critică în partid pentru toți membrii chiar și a celor excluși
 3. Introducerea votului secret în partid și în sindicate.
- Mâhnit, îi trimite lui Romain Rolland o scrisoare în care-i mărturisește că s-a înșelat crezând că

reprezentanții puterii sunt de bună credință și a te purta cu blândețe este total greșit. Deci trebuie lovit.

Dar cât de frumos scrie același AM de Jonh în *Les cahiers des amis de Panait Istrati* nr. 12 din decembrie 1978.

Ce a fost Panait Istrati cel atât de ridicat în slăvi și tot pe atât de renegat? Un vagabond de-a lungul drumurilor pământului. De asemenea un vagabond și în ale spiritului. Mai mult vizionar, decât artist în sensul obișnuit al cuvântului, mai degrabă un revoltat, decât un revoluționar. Apariție fascinantă. Un vagabond genial, o flacăra rătăcitoare, un exilat printre oameni. un om pe care te simțeați împins să-l iubești, cu o dragoste de nezdruncinat, în ciuda tuturor defectelor sale. trebuie să iertăm totul lui panait Istrati neaducându-ne aminte, decât de măreția lui de artist, de creator de frumuseți orbitoare și eterne.

Joseph Kessel spunea că a iubit la Panait Istrati revolta organică împotriva suferinței impusă omului, de semenii lui. Nu concepea că lumea să fie împărțită în buni și răi. Panait Istrati călătorise mult și pretutindeni se întâlneau cu nejusta alcătuire a rânduiri sociale. În 1916, un tuberculos evadat din Balcanii în război, este internat într-un spital din Elveția, fără o para chiară în buzunar. Nu cunoaște pe nimeni. Habar n-are de franceză. Câțiva ani mai târziu, din înclăștarea mizeriei, a disperării și a morții, își găsește un scriitor de limbă franceză, a cărui faimă cucerește lumea.

După mine, trebuie rostit cuvântul *miracol / des hommes*.

Numeroși oameni de cultură, i-au evocat personalitatea în cuvinte de admirație.

Ernst Hemingway:

Îl cunosc și îl iubesc pe Panait Istrati. Eu nu pot să-l condamn. Ca și Romain Rolland îl consider un scriitor talentat, deși marele scriitor francez s-a îndepărtat de el și, trebuie să spun, pe nedrept, deoarece Istrati nu făcea altceva decât să lase să vorbească conștiința sa, neputând să ascundă anumite decepții ale sale. Incapabil de un raționament teoretic și în consecință incapabil să cadă în capcana unui sofism, oricât de bine construit. Cu câțiva ani în urmă, când și-a făcut cunoscută și mult comentata călătorie în Rusia, el s-a întors de acolo cu un anumit sentiment de frustrare. Dialogul pe care-l avusese el cu un demnitar, după ce vizitase unele închisori și lagăre de muncă, denotă o doză de deziluzie și de incertitudine ce-l cuprinsese. Acest demnitar încercând să-i dea lui Istrati o explicație în legătură cu nedumerirea sa, și spunându-i că nu se poate face omletă fără să spargi ouăle, s-a trezit cu răspunsul prompt al lui Istrati: „Aș putea fi de acord cu această explicație, dar din nefericire am văzut mai mult ouăle sparte decât omleta“. Sunt convins că Istrati a rămas până la sfârșitul

vieții sale același îndrăgostit al omului, al libertății sale.

Panait Istrati a reușit să se smulgă din mrejele unei ideologii care l-a dezamăgit, fără să-și trădeze tovarășii de drum și nici clasa socială din care se trăgea, devenind omul care nu aderă la nimic, criticând în egală măsură atât hitlerismul cât și stalinismul.

Și stânga și dreapta eșichierului politic, l-au anatemizat pe nedrept.

Răpus de tuberculoza care l-a chinuit atât de mult în ultima parte a vieții sale, Panait Istrati a încetat din viață în dimineața zilei de 16 aprilie 1935 la locuința sa din București, str. Paleologu nr. 3. Vestea morții sale s-a răspândit cu mare viteză în întreaga lume. Primele necrologuri au apărut chiar de a doua zi, în ziarele marilor capitale ale lumii. În după amiaza zilei în care a murit s-a deschis testamentul scriitorului, redactat la 7 iunie 1933. Se cerea printre altele ca medicii să constate cu multă atenție decesul. Se temea oare de o moarte aparentă? Cunoștea oare cazul poetului Petrarca, trezit din moarte aparentă în timp ce era transportat spre cimitir? Se mai cerea de asemenea să fie înmormântat lângă mama sa la Brăila, fără dric și fără nici un fel de ceremonie religioasă. Ideea de a fi înmormântat în Cimitirul săracilor, unde se afla mama sa, era de neconceput. Primarul Capitalei de atunci a aprobat două locuri la Cimitirul Belu, unde ulterior a fost reînsemnată și mama sa. Ideea expunerii catafalcului la Ateneul Român a fost respinsă. De asemenea și Societatea Scriitorilor Români a refuzat să-l primească, iar Sindicatul Ziaristilor, unde era președinte Stelian Popescu, directorul ziarului Universul, vechi dușman al lui Istrati, nici vorbă. Acest refuz stupid pe considerente politice a unui om de o asemenea valoare culturală, ne poartă cu gândul la acel strigăt de revoltă al lui Istrati: *Fiți blestemați politicieni și dogme, care învrăjbiți oamenii!* Cu chiu cu vai a fost primit la Capela Cimitirului Belu unde absența serviciului religios ar fi trebuit să-l facă indezirabil. De la locuința

sa, până la cimitir a fost transportat cu un car acoperit cu scoarțe românești tras de patru boi albi. Era o zi rece, mohorâtă și cu un vânt care bătea în rafale.

Coșciugul a fost scos din Capelă pe la orele patru după amiaza și depus pe o mică estradă înconjurată de peste o mie de persoane. După ce corul a intonat câteva cântece s-au ținut patru cuvântări oficioase. Au vorbit: Prefetul Județului Brăila, Păstorel Teodoreanu ca reprezentat al Societății Scriitorilor Români, Ion Sîngiorgiu din partea PEN Clubului Român, ultimul fiind Directorul revistei *Cruciada românismului*. Adunarea de doliu a fost filmată, de asemenea și discursurile au fost înregistrate, pentru jurnalul de actualități al cinematografului. Au mai asistat câțiva foști miniștri, trei generali, un prinț și corespondenți ai agențiilor de presă.

Dintre scriitori, ziarele menționau prezența următorilor: Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Mircea Eliade, AL. Rosetti, Demostene Botez, Ion Minulescu, Petre Pandrea, N.D. Cocea, Alexandru Philippide, Șerban Cioculescu și alții.

O coroană de flori fusese trimisă din partea fotografului Bernard din Nissa, succesorul său pe *Promenade des Anglais*.

Un țaran gârbovit, care nu era altul decât unchiul său *Moș Dumitru* personaj în romanele sale, aducea crucea simplă de lemn pe care era scris Panait Istrati 1884-1935, bombănind tot timpul și întrebând mirat: *Fără popă! Unde-i popa?*

Pentru cel care-l analizează pe Panait Istrati, fără prejudecăți sau orbit de vreun crez politic, el va apare ca un vizionar, chiar dacă s-a considerat un învins.

El ne-a arătat tuturor, că a avut dreptate, în ciuda deceniilor pe care a trebuit să le așteptăm.

Oare câți învinși asemănători lui Panait Istrati, nemărturisiți desigur, își trăiesc astăzi propria lor dramă sufletească, nemaicrezând și nemaiașezându-se la nimic?

Cei care n-au înțeles și n-o pot face, vor fi cei învinși de legile aspre ale vieții, care nu iartă pe nimeni.